

СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ КОНОТАТИВНИХ ДІЄСЛІВ

У словниковому складі сучасної української мови є стилістично-закріплені слова та загальноживана лексика, яка використовується в будь-якому стилі без обмежень. Особливо яскраво вона виявляється у стилі засобів масової інформації, де виконує не лише інформативну, а й експресивну функцію. Журналісти, використовуючи експресивні елементи розмовної мови, намагаються зробити матеріал цікавим, дохідливим, вплинути на емоції читача і таким чином переконати. Наприклад: *Більше того, їх ряди просто **кишать** довіреними особами Кучми і Януковича* (УМ. – 2005. – 2 липня. – С. 5) - розмовна лексема **кишить** на означення „безладно рухатися в різних напрямках” [ВТС] функціонує у мові мас-медіа з яскраво негативним значенням політичного забарвлення „зібрання в одному місці великої кількості політичних однодумців, метою яких є схилити вибір електорату в бік певної політичної сили”; - *А ось нещодавно в губернатори прийшов соціал-демократ Валентин Мельничук, і поки що депутатський мандат йому **не муляє*** (ПіК. – 2003. – №4. – С. 15) - дієслово **муляє** із значенням „не давати спокою, мучити, турбувати”[ВТС] набуло нового відтінку значення у поєднанні з іменником **мандат**. Йдеться про „сумісництво посад”, явище, яке є досить поширеним у стінах Верховної Ради. Використовуючи конотативні дієслова, публіцисти можуть, наприклад, переконати читачів розраховуватися у різних фінансових операціях лише національною валютою: *Гривня жалюгідно **тиснеться** у жмені, долар уже не є таким, як раніше, надійнозеленим...* (ПіК. – 2003. – №11. – С. 31).

У процесі дослідження емоційно-оцінних загальноживаних дієслів постають питання про особливості вживання та функціонування конотативних дієслів, про виділення лексико-семантичних груп таких дієслів у мові засобів масової інформації.

На сучасному етапі розвитку української мови активізувалося уживання стилістично забарвленої лексики у мові засобів масової інформації, але дана тема недостатньо досліджена.

У кінці ХХ століття мову української періодики досліджували Н.О. Бойченко, А. М. Григораш, Т.А. Коць, О.А. Стишов, О.Г. Муромцева.

Конотативні слова були предметом дослідження в наукових працях В.А. Маслової, В.І. Говердовського, В.Н., Телії, В.І. Шаховського. Конотативно-оцінному аспекту семантики назв осіб за родом діяльності, місцем проживання та національною належністю присвячено роботу В.Л. Іваненко, де розмежовано конотативну семантику як вияв інтелектуально-логічного та емоційно-оцінного переосмислення. У монографії Н.І. Кочукової досліджено оцінно-експресивний потенціал власне фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих висловів у мові української преси кінця ХХ - початку ХХІ ст.

У текстах періодичних видань конотативні дієслова допомагають реалізувати одну з основних функцій ЗМІ – експресивну, функцію впливу. Проте емоційно-оцінні дієслова ще не були предметом спеціального дослідження.

Мета статті – проаналізувати загальноживані конотативні дієслова, лексико-семантичні групи та особливості їх вживання у мові української преси початку ХХІ століття.

Проникнення експресивно-забарвленої загальноживаної лексики до стилю періодичних видань викликане позамовними та внутрішньомовними чинниками: демократизацією суспільного життя, соціально-економічними змінами, прагненням публіцистів до образності, економії мовної енергії.

Широке вживання емоційно-оцінних дієслів властиве публіцистичному стилю, де вказують вони переважно на конкретну дію, а не на загальне взаємовідношення понять як у науковому стилі: **впливти** (у розмовному мовленні „те, що несподівано з'явилося”), **вовтузитися** (у значенні „працювати”), **тицьнути** (у значенні „дати”), **розпружуватись** (у значенні „не втрачати пильність”), **підмочити** (у значенні „зіпсувати”) та інші, наприклад:

З неофіційних джерел „**виплигло**” припущення, що базована у Великобританії компанія готова сплатити за 25-відсотковий пакет ледве не мільярд (УМ. – 2005. – 28 січня. – С. 6); *Як завше, того ранку я **вовтузився** на своїй грядці, згрібаючи американські листівки, що **запаскудили** добру половину городу* (ПіК. – 2003. – №14. – С. 22); *Тим часом у руки кореспонденту УМ **тицьнули** листівочку з улюбленим звіром Януковича...* (УМ. – 2004. – 25 грудня. – С. 1); *До речі, раджу не **розпружуватись**, а збирати пуделко з наїдками-трунками...* (ПіК. – 2003. – №13. – С. 41); *Бо за три роки її стосунків із Джеєм Зі в пресу не просочилося нічого, що могло б **підмочити** репутацію шоколадної зірочки* (УМ. – 2003. – 13 грудня. – С. 16). Використання конотативних дієслів, їх стилістичне забарвлення дозволяє простежити відношення мовця до сказаного.

У російському мовознавстві лінгвісти спробували поділити дієслова на лексико-семантичні групи. Так Кузнецова О.О. [2, 5-6] згрупувала дієслівну лексику у поля на основі таких загальних категорій, як буття, свідомість, діяльність.

В українському мовознавстві Русанівський В. М. виділив семантичні групи дієслів за допомогою формальних ознак, властивих дієслову [4, 2]. За однаковою реакцією на ті ж самі ознаки дієслова об'єднуються у групи, що співвідносяться між собою як множинності одного рівня, оскільки вони виділені за допомогою одного і того ж набору ознак [4, 59].

Серед okazіональних та узуальних дієслів, які функціонують у мові сучасних засобів масової інформації, можна виділити такі семантичні групи:

- дієслова руху : **вештатися, тинятися, швендяти** (у значенні „ступати ногами, рухатися, пересуватися кроками”), **шастати, чимчикувати, валити** (у значенні „йти кудись з певною метою”), **гасати, нарізати** (у значенні „бігти”), наприклад: *І щоб красиво було, й ошатно, і щоб бомонд елегантно **вештався** туди-сюди, і, звісно, шампан...* (ПіК. – 2003. – №12. – С. 43); *Або майже вся ВР, за винятком хіба що Володимира Литвина, який, між тим, не без діла **тинявся**, а й усі депутатські канікули присвятив благородній справі підняття іміджу країни за кордоном...* (ПіК. – 2003. – №18. – С. 14); *Але ніхто не думає*

про саму тещу: а їй, думаєте, легко, коли по хаті весь час **швендяє** стороння людина у майці та трусах, та ще й чоловік (ПіК. – 2003. – №40. – С. 43); Подейкують, що найпотужніші кандидати вже розстаралися зібрати собі агітбригади, які **шастають** хатами і роздають потенційним виборцям гроші (ПіК. – 2003. – №19. – С. 19); „У вас усього півгодини”, – попереджає – радить „гідесса”, бо ж до кінцевої мети подорожі ще **чимчикувати** й **чимчикувати** (УМ. – 2005. – 30 липня. – С. 5); Справедливості заради слід сказати, що і без Зикіної наш нарід **валить** (і напевно, **валитиме**) до Чорномирдіна... (ПіК. – 2003. – №32-33. – С. 8); Чоловікам знову довелося змиритися і **гасати** за букетиками (ПіК. – 2003. – №9. – С. 42); Сердешні „**нарізають**” площею вже третє коло... (УМ. – 2005. – 30 червня. – С. 12);

- дієслова, що означають процес харчування: **жертити, втоптати, дудлити, мекнути** та інші, наприклад: Суть обвинувачення: бідолашні діточки так любили макдональдсівські забігайлівки, що **жерли** у них мало не щодня, і в результаті набрали стільки зайвих кілограмів, що тепер ледве пролазять в двері (ПіК. – 2004. – №8. – С. 25); Судячи з того, що пива пішло „в народ”десь тисяч до шість літрів, а ковбасок „**втоптали**” півтонни, свято вдалося... (ПіК. – 2003. – №39. – С. 43); ...у темряві під деревами гомоніли компанії, дефілювали парочки, на лавках мовчки **дудлили** пиво „раки-самітники” (ПіК. – 2003. – №18. – С. 30); Врешті-решт, цього дня у справжній чоловічій компанії є за що горілки **мекнути** – 8 Березня ще й День землевпорядника (ПіК. – 2003. – №8. – С. 38);

- дієслова спілкування: **зморозити, теревенити, базарити, бубоніти, верзти**, наприклад: ...пан Володимир вирішив черговий раз вистьобнутися і **зморозив** таке: „...великий хоча б тому, що має Тараса” (ПіК. – 2003. – №10. – С. 12); Розписаний, наче великоднє яйце татуюваннями, сюжети якого свідчили про тяжке життя ді-джея, смаглявий парубок **теревенив** про начебто назавжди забуту любов до наркотиків і алкоголю... (ПіК. – 2003. – №19. – С. 38); „**Побазарили**” з ним, без проблем отримали іншу заяву, мовляв, замах на мене був, але стріляв не Ахметов (УМ. – 2005. – 22 липня. – С. 4); Скільки

б не бубоніли недоброзичливці, мовляв, Ющенко на опозиційний з'їзд не з'являвся, бо кишка тонка, а він взяв і прийшов... (ПіК. – 2003. – №9. – С. 8); *Там, де наш прокурор **пробубонів** би за трафаретом: „Слідство було повним, провина доведена, тому прошу повісити підсудних через розстріл шляхом відриванням голови...”* (ПіК. – 2003. – №41. – С. 26); *Чекайте, шановні, що ви таке, перепрошую, **верзете?*** (ПіК. – 2003. – №39. – С. 19);

- дієслова, що означають матеріальний стан: **розкрутитися, загібати, викачувати** (конотеми, що означають матеріальне збагачення), **розбазарювати, гатити, тринькати** (у значенні „витратити кошти”) тощо, наприклад: *Але замість завершення кар'єри, Ханна звернулась до одного піар-агентства, аби те допомогло їй по-новому „ **розкрутитися**”* (УМ. – 2005. – 22 липня. – С. 16); *Тому Немцова повернеться в модельний бізнес уже в зовсім іншому амплуа – не просто як дівчина, що „**загібає**” шалені гонорари* (УМ. – 2005. – 26 липня. – С. 16); *...приміром дирекція „Дніпроспецстрой” намагається перекласти відповідальність на приватні фірми, які роками „**викачували**” з відвалів сотні мільйонів доларів щомісяця* (УМ. – 2005. – 30 липня. – С. 6); *Фактично завдяки своїй бездіяльності экс-прем'єр на наших очах **розбазарює** передостанню пригорщу свого капіталу* (ПіК. – 2003. – №4. – С. 12); *Коротше, зі словами „Нарешті ти навчишся **не тринькати грошей!**” названа сума була урочисто внесена* (ПіК. – 2004. – №16-17. – С. 30).

- дієслова поведінки: **лютувати, гиркатися** (означають стан роздратованості), **чубитися, гамселити** (із домінантою „битися”), наприклад: *Не думаю, що завтра чи післязавтра податкова почне **лютувати**, зараз це нікому не потрібно* (ПіК. – 2004. – №1. – С. 6); *Поки Президент закликає зберігати єдність команди, урядовці продовжують **гиркатися*** (УМ. – 2005. – 13 липня. – С. 5); *За яку політреформу **чубляться** депутати?* (ПіК. – 2003 – 2004. – №50. – С. 13); *...а всіх їх разом буде **гамселити** міліція* (ПіК. – 2003. – №8. – С. 38).

Отже, конотативні дієслова досить широко представлені у публіцистичних текстах і характеризуються образністю та емоційністю.

Переважна більшість груп має функціонально-семантичне значення, репрезентоване оказіональними та узуальними дієсловами, які входять у групи, єдині за своїм призначенням. Використання конотативних дієслів дозволяє простежити відношення мовця до сказаного. У кількісному відношенні дієслова знаходяться поряд з іменниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. редактор В.Т. Буссе, - К.: Ірпіть: ВТФ «Перун», 2004. – 1440с.
2. Лексико-семантические группы русских глаголов. – Иркутск, - 1989. – С. 5-6
3. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления. – Новосибирск, 1986.- 228с.
4. Русанівський В.М. Спроба визначення семантичних груп дієслів на основі формальних критеріїв// Структурно-математична лінгвістика. – К: «Наукова думка», 1965. – С. 56-65
5. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів інформації) – Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2003. – 387с.
6. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы) . – К.: Наукова думка, 1989. – С. 102 – 107
7. Телия В.Н. Конотативный аспект семантики номинативных единиц. Ответ. редактор А.А. Уфимцева. – Москва, Наука, 1986. – 139с.

Загальні відомості про автора статті

Стадній Алла Сергіївна, аспірант кафедри української мови та загального мовознавства Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, вчитель української мови та літератури СЗОШ № 16 м. Вінниці.

Домашня адреса: вул. Келецька, буд.101, кв. 52,

м. Вінниця

21030

тел. 46-73-80